

Yüksek Din Öğretiminde Farklı Bir Tecrübe: Yüksek İslam Enstitüsü*

Muhammet Şevki Aydın

0000-0002-1704-6510 | msaydin@nevsehir.edu.tr

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, Nevşehir, Türkiye

ROR ID: [019jds967](https://orcid.org/019jds967)

Öz

Cumhuriyet döneminde din eğitimi gibi son derece önemli ve temel bir mesele, çoğu zaman çeşitli sebeplerle toplumda teşekkül etmiş olan aşırı karşıtlıklar üzerinden ele alınmış ve tartışılmış, hatta polemik konusu haline getirilmiştir. Bu hengâmede, din eğitiminin varlığını tartışmaktan öteye geçilmemiş; niteliği ve nasıllığını konu etmeye pek vakit bulunamamıştır. İşte, karmaşık siyasal ve toplumsal bağlamda cereyan eden bu itiş kakış sürecinde toplumun büyük çoğunluğu tarafından hüsnü kabul gören Yüksek İslâm Enstitüsü'nün ömrü, ancak yirmi üç yıl sürebilmiştir. Burada, bu kurumu ana hatlarıyla ele alıp değerlendirmeye çalışacağız. Ancak bu değerlendirme, onun üzerinden son derece sınırlı da olsa, din eğitimi konusunda bir dönem ve o dönemdeki toplumsal şartların, zihniyet kutuplaşmalarının, ideolojik yaklaşımların kavranmasına ve tarihsel-siyasal arka planın anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır. Gerekli veriler, ilgili literatür ve belgeler taranarak elde edilip yorumlanmıştır. İlahiyat Fakültesi, hem dindarlık hem de çağdaşlık adına meşruiyeti sorgulanan kurum olmuştur. Din adına ilahiyata tepki duyan dindar kesim, “mahiyetçe İlahiyat Fakültesi'nden farklı, doğrudan İslam'ı araştıran ve bu dinin mümini olan din bilginleri yetiştirecek bir eğitim müessesesi kurulmasına ihtiyaç” olduğunu belirterek yeni arayışlara girişmişler ve zorlu mücadeleler sonucunda dört yıllık Yüksek İslâm Enstitüsü 1959 yılında İstanbul'da açılmış ve zamanla sayıları sekiz olmuştur. 1982 yılında İlahiyat Fakültesine dönüştürülmüşlerdir. Açılışında ciddi engellemelerle karşılaşan bu kurumun yirmi üç yıllık ömrü boyunca, programının geliştirilmesinden akademik yapılanmasına bütün unsurları, istenen nitelikte gerçekleştirilememiş; oyalamalarla, engellemelerle ve rastgele değişikliklerle sürüncemede bırakılmıştır. Buna rağmen, halkın nazarında olabildiğince itibarlı mezunlara sahip olmuş; toplumun büyük kesiminin desteğini arkasına almıştır. İlahiyat ile Enstitü'nün kadrolarının kimliği, din anlayışları, İslâmî ilimlere vakıf olma düzeyleri ve statüleri birbirinden oldukça farklılık göstermiştir. İlahiyat ve Enstitü mensuplarında karşıtlık psikolojisi oluşmuştur. İlahiyat mensupları, Enstitü mensuplarını biraz molla/medrese kafalı, metodoloji ve sistematik düşünceden uzak, yeni gelişmelerden, batıdaki çalışmalardan habersiz; Enstitü mensupları da onları Arapçaya ve dinî ilimlere vukufu zayıf, daha laik/modernist ve sisteme daha yakın bulmuştur. 1977 yılında Enstitülere tahsis edilen 100 asistanlık kadrosuna atanan elemanların tez hazırlama çalışmaları üzerinden İlahiyat Fakültesi ile diyalogik ilişkilerin başlatılıp bilgi alış verişinde bulunma kanallarının açılması, bu iki kurumun öğretim elemanları arasında yakınlaşma ve fikrî benzeşmelerin önünü açmıştır. Yüksek İslâm Enstitüleri, ilahiyata kıyasla nispeten olumlu eğitsel işlevlerine rağmen, bilimsel araştırmalar yapma hususunda kendini pek gösterme imkânı bulamamıştır. Geneli itibarıyla, ilmî dinamizmi yeterince üretememiş; daha ziyade içine ve geçmişe kapanarak zamanın ruhundan, insanî, toplumsal ve kültürel gerçekliklerden bir ölçüde kopup İslâmî ilimler alanında daha çok tekrarcılık ve aktarmacılık anlayışıyla yol almışlardır. Yüksek İslâm Enstitüleri, İslâm dininin öteden beri istikrarı ve itidali temsil eden geleneksel ana çizgisini, din hizmetinin gerektirdiği kucaklayıcı anlayışı koruyarak eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmeye çabalamıştır. Örnek ahlaki tutum ve davranışlarıyla bariz biçimde toplumda kendini gösteren ve toplumun takdirine mazhar olan İmam-Hatip Okulu öğrencileri, Yüksek İslâm Enstitülerinde de bu örnekliği sürdürme imkânına kavuşturulmuştur. Ülkemizde ve çevresinde din merkezli siyasal ve toplumsal oluşumların ve ideolojik

çekişmelerin yoğun ilgi gördüğü bir dönemde bu kurumların mezunları, İslâm'ın öngördüğü mutedil dindarlığı olabildiğince temsil etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler

Din Eğitimi, Yüksek Din Öğretimi, Yüksek İslam Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi, Kurumsallaşma

Atıf Bilgisi

Aydın, Muhammet Şevki. "Yüksek Din Öğretiminde Farklı Bir Tecrübe: Yüksek İslam Enstitüsü". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Eylül 2025), 674-698. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1678104>

Geliş Tarihi	17.04.2025
Kabul Tarihi	15.07.2025
Yayın Tarihi	15.09.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	*Bu makale, Millî Eğitim Bakanlığı, Önder ve Medar iş birliğiyle gerçekleştirilen "Yeniden Açılışın 70. Yılında İmam Hatip Okulları ve Türkiye'de Din Eğitimi Uluslararası Sempozyumu", 15-17 Ekim 2021, Cevahir Kongre Merkezi, İstanbul Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Yüksek İslâm Enstitüleri" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A Different Experience in Higher Religious Education: High Islamic Institutes*

Muhammet Şevki Aydın

[0000-0002-1704-6510 | msaydin@nevsehir.edu.tr](mailto:msaydin@nevsehir.edu.tr)

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Education, Department of Primary Education, Nevşehir, Türkiye

ROR ID: [019jds967](https://orcid.org/019jds967)

Abstract

During the Republican period, a highly significant and fundamental issue such as religious education was, for various reasons, often addressed and debated through the extreme oppositions that had formed within society, and at times even became a matter of polemics. Amidst this turmoil, discussions rarely went beyond questioning the very existence of religious education; little opportunity was found to address its quality and modalities. Thus, in this process of struggle, unfolding within a complex political and social context, the Higher Islamic Institute, which was largely well-received by the majority of society, could only survive for twenty-three years. Here, this institution will be outlined and evaluated. Yet this evaluation, albeit limited, will also contribute to an understanding of religious education in a particular period, as well as the social conditions, intellectual polarizations, and ideological approaches of that time, thereby shedding light on the historical and political background. The necessary data have been obtained and interpreted through a review of the relevant literature and documents. The Faculty of Theology was an institution whose legitimacy was questioned both in the name of religiosity and in the name of modernity. The devout segments, who reacted against the Faculty of Theology in the name of religion, emphasized “the need for an educational institution essentially different from the Faculty of Theology, one that directly studies Islam and trains scholars who are themselves believers of this religion.” With this motivation, they pursued new initiatives, and after difficult struggles, the four-year Higher Islamic Institute was opened in Istanbul in 1959. Over time, their number increased to eight, and in 1982 they were transformed into Faculties of Theology. Despite encountering serious obstacles at its inception, throughout its twenty-three years of existence, the Institute was unable to fully realize, at the desired level, many aspects ranging from program development to academic structuring. Instead, it was left in a state of uncertainty through procrastinations, impediments, and arbitrary changes. Nevertheless, it produced graduates who were held in considerable esteem by the public and who gained the support of large segments of society. The identity of the staff, their understanding of religion, their competence in Islamic sciences, and their social status differed significantly between the Faculty of Theology and the Institute. This led to the formation of a psychology of opposition among their members. The faculty members of Theology regarded those of the Institute as somewhat traditionalist or “madrasah-minded,” lacking methodology and systematic thought, and uninformed about new developments and Western scholarship. On the other hand, the Institute members considered the Theology faculty as weak in Arabic and Islamic sciences, more secular/modernist, and closer to the political system. In 1977, through the dissertation works of those appointed to the one hundred assistantships allocated to the Institutes, dialogical relations with the Faculty of Theology were initiated, opening channels for exchange of knowledge. This development paved the way for rapprochement and intellectual convergences between the academic staff of the two institutions. Although the Higher Islamic Institutes, compared to the Faculty of Theology, played relatively positive educational roles, they were unable to adequately demonstrate themselves in the field of scientific research. In general, they failed to generate sufficient scholarly dynamism; rather, they tended to turn inward and backward, becoming somewhat detached from the spirit of the time, as well as from human, social, and cultural realities. Within the field of Islamic sciences, they advanced primarily with an understanding based on repetition and transmission. Nonetheless, the

Higher Islamic Institutes endeavored to carry out their educational activities by preserving the traditional main line of Islam, which has long represented stability and moderation, and by maintaining the inclusive understanding required by religious service. The students of Imam-Hatip Schools—who had already gained societal recognition and appreciation through their exemplary moral attitudes and behaviors—were able to continue this exemplary conduct within the Higher Islamic Institutes. At a time when religiously centered political and social movements and ideological conflicts were receiving intense attention in our country and its surroundings, the graduates of these institutions represented, as far as possible, the moderate religiosity envisioned by Islam.

Keywords

Religious Education, Higher Religious Education, Higher Islamic Institute, Faculty of Theology, Institutionalization

Citation:

Aydın, Muhammet Şevki. "A Different Experience in Higher Religious Education: Higher Islamic Institutes". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 12/2 (September 2025), 674-698. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1678104>

Date of Submission	04.17.2025
Date of Acceptance	07.15.2025
Date of Publication	09.15.2025
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	*This article is a developed and partially modified version of the paper titled "Higher Islamic Institutes", which was presented orally at the "International Symposium on Imam Hatip Schools and Religious Education in Turkey in the 70th Year of its Re-Opening", 15-17 October 2021, Cevahir Congress Center, Istanbul Symposium held in cooperation with the Ministry of National Education, Önder and Medar, but the full text was not published. This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Cumhuriyet döneminde din eğitimi gibi son derece önemli ve temel bir mesele, yanlış din politikaları, katı laiklik uygulamaları ile modernleşme zihniyeti ve pratikleri gibi nedenlerle toplumda teşekkül eden aşırı karşıtlıklar üzerinden ele alınmış ve tartışılmış, yer yer de polemik konusu haline gelmiştir. Bunun sonucunda, din eğitiminin varlığını tartışmaktan öteye geçilememiş; niteliği ve yöntemleri üzerinde durmaya çoğu zaman fırsat bulunamamıştır. Tarafların geliştirdiği karşıtlık psikolojisi, meseleyi akliselimle, bilimsel yaklaşımla ve soğukkanlı biçimde ele almalarını genellikle engellemiştir. Haliyle din eğitimi meselesi, istikrar ve devamlılığı olmayan, tam anlamıyla bir “cidal ve karmaşa” alanına; kaotik bir med-cezir sahasına dönüşmüştür. Bu süreçte, imkânı ele geçiren kesimler, alanda sık sık birbirleriyle çelişen, bilimsellikten uzak yaklaşım sergilemiş; gerekli ve gerçekçi ihtiyaç analizleri yapılmaksızın, kişisel veya grupsal heveslere dayalı tutarsız değişiklikler gerçekleştirmiştir. Böylelikle din eğitimi tam anlamıyla bir “yapboz tahtası” haline getirilmiştir.¹ İşte bu karmaşık siyasal ve toplumsal bağlamda oluşturulan yüksek din eğitimi kurumlarından biri olan Yüksek İslâm Enstitüsü (YİE), toplum tarafından önemli ölçüde hüsnükabul görmüş olmakla birlikte², yalnızca yirmi üç yıl sürebilmiştir.

Bu çalışmada YİE ana hatlarıyla betimlenmekte ve değerlendirilmektedir. Değerlendirme yapılırken tarihsel, siyasal, düşünsel ve bilimsel çerçeve hesaba katılmış; kurumuna içinde yer aldığı toplumsal şartlar, imkânlar ve sosyolojik bağlam göz önünde bulundurulmuştur. YİE’nin incelenmesi yoluyla, din eğitimi bağlamında bir dönemin; bu dönemde din eğitimi genel düzeyde, yüksek din eğitimi ise özelde etkileyen toplumsal aktörlerin, şartların, zihniyet kutuplaşmalarının, ideolojik yaklaşımların ve tarihsel-siyasal-kültürel arka planın bütüncül bir yaklaşımla anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu değerlendirmelerin, günümüzde genel din eğitimi ve yüksek din öğretimi alanında yaşanan sorunların ve yapılan tartışmaların doğru kavranmasına, dolayısıyla isabetli çözüm önerileri üretilmesine katkı sağlayacağı söylenebilir. Araştırmamızın verileri, ilgili literatür ve dokümanlar taranarak elde edilmiş; ayrıca kişisel gözlem ve deneyimlerle desteklenerek yorumlanmıştır. Veriler değerlendirilirken literatürdeki mevcut bulgulara ve yapılmış tespitlere atıfta bulunulmuş, bazıları ise eleştirel bir bakışla yeniden incelenmiştir. Bu çalışmanın hem içeriği hem de ortaya koyduğu sonuçlar itibarıyla alana özgün katkılar sunduğu söylenebilir.

1. Yüksek İslâm Enstitüsüne Neden İhtiyaç Duyuldu?

Toplumun müteedeyin kesiminin ısrarlı talepleri ve gayretleri doğrultusunda iktidar, yüksek düzeyde toplumsal ve siyasî gerilimlerin yaşandığı bir atmosferde muhtemel riskleri göze alarak Yüksek İslâm Enstitüsü’nü (YİE) açma kararı almıştır.³ Halkın YİE’nin açılmasını kararlılıkla istemesinin ise bazı temel ve mücbir sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerin yanı

¹ Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2024), 211-266.

² Mustafa Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2008).

³ P. Xavier Jacop, *L’Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne* (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1982), 225; Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat*; Mustafa Öcal, “Yüksek İslâm Enstitüsü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: İSAM, 2013).

sıra onları besleyen ve doğuran toplumsal ve tarihsel bağlamı dikkate almadan, söz konusu kurumun açılış ve kurumsallaşma sürecini ve üstlendiği işlevleri doğru bir şekilde anlamlandırmak mümkün değildir. Bu sebepler şu şekilde sıralanabilir:

1.1. İlahiyat Fakültesinin Meşruiyetinin Sorgulanıyor Olması

Osmanlı yükseköğretim sisteminde çağdaşlaşma yönünde köklü bir zihniyet dönüşümünü gerçekleştirme misyonuyla kurulan Darülfünun bünyesinde oluşturulan Ulûm-u Âliye-i Diniyye şubesi, günümüz İlahiyat Fakültesi'nin temelini oluşturmaktadır. Daha önce medresenin varlığı gerekçe gösterilerek açılmasına izin verilmeyen bu şubenin 1900 yılında faaliyete geçmesi⁴, dinî ilimler alanının da medrese çevrelerinin tekelinden alınması anlamına gelmekteydi. Bilim ve çağdaşlaşma adına medreseden ümidini kesen kesimlerin öncülüğünde açılan bu birim, medreseliler ve onları destekleyen muhafazakâr çevrelerde rahatsızlık yaratmış; bu durum toplumsal gerilime yol açmıştır. Böylece kurum daha doğarken meşruiyeti sorgulanmaya başlanmıştır. Nitekim, reaksiyoner kesimler, ıslah edilen medreselerin bu alandaki ihtiyacı karşılayacağını ileri sürerek söz konusu şubenin 1915'de kapatılmasını sağlamıştır.⁵ Ulûm-u Âliye-i Diniyye şubesinin meşruiyet sorununa, onun devamı niteliğindeki İlahiyat Fakültesi de maruz kalmıştır. 1924'te Darülfünun bünyesinde kurulan İlahiyat Fakültesi, din adına kuşkuyla karşılandığı gibi, inkılaplar ve çağdaşlık adına da endişeyle değerlendirilmiştir. 1933'te bu fakültenin kapatılması hem dini hem de bir azınlık istisna tutulursa çağdaşlık ve inkılaplar adına olumsuz bir tepkiye yol açmamıştır. 1949'da Ankara Üniversitesi bünyesinde yeniden açılan İlahiyat Fakültesi de benzer şekilde aynı tarafların reaksiyoner tutumuyla karşılaşmıştır.⁶

Din adına İlahiyat'a mesafeli duranlar, "mahiyetçe İlahiyat Fakültesi'nden farklı, doğrudan İslam'ı araştırarak ve bu dinin mümini olan din bilginleri yetiştirecek bir eğitim müessesesine ihtiyaç" olduğunu belirterek yeni arayışlara yönelmişlerdir. Israrla dile getirilen bu talep, çok yönlü çalışmalarla sürdürülmüştür. Mesela Ali Fuat Başgil, 1954'te "İslami İlimler Enstitüsü" veya "İslam İlahiyat Enstitüsü" adıyla bir kurum açılmasını teklif etmiş⁷ ve şu gerekçeleri ileri sürmüştür:

İlahiyatçı, din felsefesi, dinler tarihi ve din sosyolojisi öğrenmiş bir mütehasıs veya filozoftur, fakat din adamı değildir. (Yüksek diyanet mütehasısı) ise her şeyden evvel, zühd ü takva sahibi bir dindardır; saniyen de muayyen bir dinde yüksek ilim ve kemal sahibi olmuş bir din adamıdır.⁸ Bunlardan biri hakkıyla inanmış, öbürü ise sadece iman üzerinde zekâ oyunu oynamayı öğrenmiştir. Maarif Vekaletine bağlı ve onun murakabesi altında yahut bugün üniversite camiası içinde çalışan bir İlahiyat Fakültesinde, itiraf ederim ki, yüksek ilahiyat felsefecisi ve sosyoloğu yetişebilir. Fakat (yüksek diyanet mütehasısı) din adamı ve alimi asla yetişemez. Çünkü, tekrar edelim ki, (yüksek diyanet mütehasısı) her

⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Darülfünun Tarihçesine Giriş", *Belleten*, (1990).

⁵ Zeki Salih Zengin, *Medreseden Darülfünuna Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi* (Ankara: Karahan Kitapevi, 2009), 78.

⁶ M. Şevki Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı* (İstanbul: DEM Yayınları, 2016), 84-86.

⁷ Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik* (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1991), 223-225.

⁸ Din adamı (ruhban sınıfı) Batı'ya ait bir kavramdır ve İslâm'da karşılığı yoktur. Buna rağmen Başgil, din adamı kavramını İslâm bilgini yerine sık sık kullanmaktadır.

şeyden evvel halis bir dindardır, zahid ve müttekîdir; sonra da inandığı ve içinin samimiyetiyle kani olduğu dinde yüksek ilim ve kemal sahibidir. Bu vasıflardaki bir insanın yetişmesi için nasıl bir hava ve muhitin mevcut olması lazım geldiğini okuyucumun takdirine bırakıyorum. Şurası muhakkaktır ki, dünyanın hiçbir yerinde, laik üniversite çatısı altındaki İlahiyat Fakültelerinde din adamı ve alimi yetişmemiştir. Üniversite gibi ladini bir camia içinde din adamı ve alimi elbette yetişemez.⁹ Ve bunun yetişmemesine değil, yetişmesine hayret edilse yeridir. Kayalıkta pirinç bitmez. Devlet mekteplerinde, ortaokul ve lisenin ladini havası, hatta din aleyhtarı muhiti içinde yetişip onsekiz, ondokuz yaşına gelen bir genç, aldığı bu aleyhtar terbiye ve bu menfi zihniyetle, idaresi ve hocaları çok kere dine muarız olan, sivil bir İlahiyat Fakültesinde okuyup da din adamı olamaz.” Başgil, burada düştüğü dipnotta da Batı ülkelerinde “yüksek din adamı ve aliminin” üniversite gibi ladini bir müessesede değil de Katolik veya Protestan enstitü ve üniversitelerinin içinde, “hocaları gibi idarecileri de tamimiyle (Yüksek Diyanet Mühassısı) alimler ve din adamları” olan İlahiyat Fakültesinden yetiştiğini belirtmektedir.¹⁰

Zamanın Diyanet İşleri Başkanı Akseki ise, ilgili komisyonun İslam İlahiyat Fakültesi açılmasına karar vermiş olmasına rağmen kurulan fakültenin adından “İslam” ifadesinin çıkarıldığını ve sadece lise mezunlarının kabul edildiğini belirterek şu tespitte bulunmuştur:

Binaenaleyh bugünkü ilahiyat fakültesi katıyen memlekete lüzumlu olan din adamlarını yetiştirecek bir durumda değildir. Ve bu şerait altında bunun imkânı da yoktur. Bununla beraber üniversite dahilinde böyle bir fakültenin bulunmasına muarız değiliz, öyle bir müessese de bulunabilir. Bizim istediğimiz ise bu değil, belki memleketin her sahasındaki dini ihtiyaçlarıyla mütenasip yüksek İslâm alimleri yetiştirebilecek hakiki bir din müessesesidir. Ve bu da dünyanın her tarafında olduğu gibi, ancak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından idare edilmek suretiyle olacaktır. Bunun bir an evvel açılması ise memleket için hayati bir zarurettir.¹¹

Akseki, önerisinin Tevhid-i Tedrisat Kanunu gerekçesiyle reddedileceğini bildiğinden, Milli Savunma Bakanlığı gibi kurumların kendi mesleki okullarını açabilmesine ve papaz okullarına dokunulmamasına atıfta bulunarak fikrini savunmuştur.

Çok yönlü mücadeleler sonucunda Yüksek İslâm Enstitüleri’nin açılmasıyla birlikte, din eğitimi alanında toplumun kahir ekseriyetinin talepleri doğrultusunda yeni bir süreç girilmiştir. Bu kurumların öncülüğünü yapan kişi ve kuruluşlar, sahih bir İslam anlayışını temsil edeceğini düşündükleri bu enstitülerin, “İslam camiasında örnek bir müessese olması”, “İslam şuurunu uyandırması”, “İslam dinini ve kültürünü saf bir şekilde Müslüman Türk gençliğine tanıtması” ve “mümin, münevver, irfan sahibi meslek adamları yetiştirerek hem toplum kalkınmasında hem de halkın eğitilmesinde öncülük etmesi” gibi işlevleri üstleneceğini vurgulamışlardır.¹² İmam-Hatip Okullarının açılması için seferber olan halk, Yüksek İslâm

⁹ Başgil, önemli bir soruna işaret ediyor; ama bizdeki çözümüne dair net bir şey söylemiyor. Akseki, açılmasını istediği kurumun DİB’e bağlanmasını öneriyor. İslâm’da kilise gibi bir dinî kurum ve ruhban sınıfı olmadığına göre, Başgil’in işaret ettiği sorunla ilgili nasıl bir yapılanmaya gidilebileceği meselesinin çok yönlü tartışılması gerekmektedir.

¹⁰ Başgil, *Din ve Laiklik*, 210-211.

¹¹ A. Hamdi Akseki, *Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında Bir Rapor* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1950).

¹² *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat* (Kayseri: Kimlik yayınları, 2021), 52-58.

Enstitülerinin açılması ve yaşatılması için de varını yoğunu ortaya koymuş; binaların inşası, ihtiyaçların karşılanması ve her türlü maddi-manevi desteğin sağlanmasında örnek fedakarlıklar sergilemiştir.¹³ Halkın İlahiyat Fakültesi'ni benimsemeyip alternatif arayışlara yönelmesinde, seküler kesimin fakülteye yüklediği misyonun ve ona bakışının da etkisi olmuştur. Nitekim dönemin bazı görüşlerinde İlahiyat Fakültesi “bir din tedris kurumu değil, dinî mevzular üzerinde araştırmalar yapan bir fakülte” olarak tanımlanmış; bu kurumda mutlaka mümin insanların yetişmeyeceği, kadrosunda farklı inançlara sahip öğretim üyelerinin bulunduğu ifade edilmiştir. Asker kökenli Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Saadetin Evrin de benzer bir yaklaşımla, İlahiyat Fakültesi'nin “İslamiyet'i bütün dinler çerçevesinde inceleyeceğini, ilim ve din arasındaki münasebetin tam fasl-ı müşterekinde kendine nokta-i hareket bulacak; dinin felsefesiyle meşgul olacağını” belirtmiştir.

Üniversitelerin İlahiyat Fakültesi'ni bünyesinde görmekte zorlanan katı pozitivist bir zihniyeti temsil ettiği yönündeki algı da, fakültenin meşruiyet tartışmalarını beslemiştir. Bu bağlamda Ankara Üniversitesi Rektörü Hikmet Birand'ın 1949-1950 öğretim yılı açılış konuşmasında, İlahiyat Fakültesi'ni dengeli bir dille ve karşıt çevreleri ürkütmeyecek şekilde değerlendirmesi¹⁴ dikkat çekicidir. Bununla birlikte, Ankara İlahiyat Fakültesi ve akademik kadrosu, uzun süre ne devletle ne de toplumla güven temelli bir ilişki geliştirebilmiştir.¹⁵ Kuruluş şartları, programı ve eğitimiyle meşruiyeti din adına hep tartışılan İlahiyat Fakültesi, mezunlarının hem sayıca son derece az olması¹⁶, hem de öğretmen ve din görevlisi olarak hizmet alanında başarılı olamamaları¹⁷, meşruiyet sorununu daha da derinleştirmiş ve yeni bir yüksek din eğitimi kurumunun açılmasının zaruri olduğu kanaatini pekiştirmiştir.

1.2. İmam-Hatip Okulu Mezunlarının Yükseköğretim İmkânından Mahrumiyeti

Toplumsal genelde takdir gören İmam-Hatip Okulu mezunlarının, İlahiyat Fakültesi tarafından dahi kabul edilmeyerek yükseköğretimden mahrum bırakılması, halkın büyük çoğunluğu tarafından ciddi bir sorun olarak görülmüştür.¹⁸ Buna mukabil seküler kesim açısından bu bir sorun değil, aksine olması gereken bir durumdur. Onlara göre, “İmam-Hatip Mekteplerinde okuyan talebeler, İlahiyat Fakültesine gitselerdi, şüphesiz ki iman kaydından müstağni bir tedrisat onları hüsrana uğratacaktı. Esasen onların tahsillerinin gayesi, birtakım nazariyeleri öğrenmek değil, Müslümanlık akidelerini modern şartların ışığı altında en iyi geliştirme ve en iyi öğretebilme yollarını aramaktır.” Bu nedenle toplum, İmam-Hatip Okulu mezunlarına yükseköğretim imkanı sağlanması için sık sık siyasilere ve yöneticilere müracaat

¹³ Süleyman Bolay - Mümtazer Türköne, *Din Eğitimi Raporu* (Ankara: Ankara Merkez İmam Hatip Lisesi Öğrencileri ve Mezunları Vakfı, 1995), 175.

¹⁴ Doğan Atılğan (ed.), *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Üniversitemizin Dünü - Bugünü ve Geleceğe Bakışı Rektörlerimiz Eğitim Yılı Açış Konuşmaları 1946-2004* (Ankara: Ankara Üniversitesi, 2003), 51.

¹⁵ Sönmez Kutlu, “İlahiyat Öğretiminde Zihniyet Sorunu: Bilimsellikten Gelenekçiliğe Savrulma” (Türkiye’de İlahiyat Fakültelerinin Konumu ve Dinî Bilginin Niteliği Uluslararası Sempozyumu 16-18 Ekim 2009, Ankara: AÜİF yayınları, 2016), 225.

¹⁶ Musa Çadırcı - Azmi Süslü, *Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi* (Ankara: A.Ü. Rektörlüğü Yayınları, 1982), 343.

¹⁷ MEB, *Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu* (MEB, 1961), 19.

¹⁸ Bolay - Türköne, *Din Eğitimi Raporu*; Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat*.

ederek talepte bulunuyorlardı.¹⁹ Demokrat Parti iktidarı, mevcut yapıda bu soruna çözüm üretemeyince, İmam-Hatip mezunlarının yükseköğrenim görebileceği bir kurum olarak Yüksek İslâm Enstitüsü'nü açmayı başardı. Bu açılış, parti içi ve dışındaki güçlü muhalefete rağmen gerçekleştirildi. Bununla birlikte, söz konusu enstitülerin açılma gerekçesini yalnızca bu nedene indirgemek doğru olmayacaktır.²⁰

1.3. Çok Sayıda Din Eğitimi Öğretmenine İhtiyaç Duyulması

Halkın yoğun din eğitimi taleplerini dikkate almak zorunda kalan devlet, 1949 yılından itibaren ilkokullara, ardından sırasıyla ilköğretmen okullarına ve ortaokullara Din Bilgisi derslerini koymuş ve meslekî din eğitimi veren İman-Hatip Okullarını açmıştır. Böylece, kısa sürede çok sayıda "din eğitimi öğretmeni" ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ancak ülkede uzun yıllar din eğitimi yapılamadığından, bu derslerin okullarda ehliyetsiz kişiler tarafından yürütülmesi gibi son derece riskli bir durum ortaya çıkmış; bu da, fayda sağlama niyetinin aksine, beklenmedik ve olumsuz sonuçlara yol açabilmiştir.²¹ Din eğitimi alanında nitelikli öğretmen yetiştirilmesi ihtiyacının yakıcı bir şekilde hissedilmesi üzerine, toplum siyasilere yoğun baskı yapmaya başlamış; mevcut Eğitim Enstitülerine benzer, ancak din eğitimi öğretmeni yetiştirmeye odaklanan kurumların açılmasını talep etmiştir.

1.4. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yeniden Yapılandırılması İhtiyacı

Danıştay'ın 15.12.1927 tarih ve 846 sayılı kararı ile din görevliliği devlet memurluğu statüsünden çıkarılmış; cami ve mescitlerin idaresi görevi 1931-1950 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir.²² Bu süreçte Diyanet İşleri Başkanlığı hem merkez hem de taşra teşkilatı bakımından son derece küçültülmüş ve neredeyse göstermelik bir yapıya indirgenmiştir. Öyle ki, kimi zaman cenaze hizmetlerini yürütecek personel dahi bulunamaz hale gelmiştir. Bu durum, toplumun yönetime yönelik yoğun baskısı sonucunda DİB'in yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmış ve böylece acilen çok sayıda nitelikli din görevlisinin yetiştirilmesinin önü açılmıştır.²³ Sonuç olarak, burada sıralanan sebeplerin bir araya gelmesi, Yüksek İslâm Enstitüsü gibi bir kurumun açılmasını gerekli ve kaçınılmaz hale getirmiştir.

2. Açılış Serüveni

Toplumun ısrarlı talep ve gayretlerine rağmen YİE'nin açılması bir hayli zor olmuştur. Muhalefet partilerinin yanı sıra iktidardaki Demokrat Parti içinde de din eğitimi taleplerine karşı direnen kesimler bulunmaktaydı.²⁴ Nitekim İslâm Enstitüsü'nün açılması taleplerini iletmek için

¹⁹ Başbakan Demirel, İzmir YİE temel atma töreninde şunları söylüyor: "Vaktiyle Anadolu'yu dolaşırken yer yer İmam Hatip Okulu mezunları karşımıza çıkar ve İlahiyat Fakültesi'ne alınmadıklarından, bu yüzden de tahsillerine devam imkânı bulamadıklarından dert yandılar. Bu fikir işlendi ve nihayet bundan Yüksek İslâm Enstitülerinin kurulması neticesi doğdu" Jacop, *L'Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*, 225.

²⁰ Fehmi Yavuz, *Din Eğitimi ve Toplumumuz* (Ankara: Sevinç Matbaası, 1969), 63-64; DPT, *Örgün Mesleki-Teknik Eğitim Özel İhtisas Din Eğitimi Komisyonu Raporu* (DPT, 1971), 8.

²¹ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 211-265.

²² İhtar Gözaydın, *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 120.

²³ Gözaydın, *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*, 68-70; Mustafa Öcal, *İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994).

²⁴ Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat*, 1/584-586.

gönderilen heyete Maarif Vekili Celal Yardımcı'nın büyük bir öfkeyle masaya vurarak "Ben burada oldukça İslâm Enstitüsü açılmayacaktır" demesi, bu direnişin çarpıcı bir örneğini teşkil eder. Tek parti döneminde oluşan bürokrasi de söz konusu direnişin en önemli aktörlerinden biriydi. Mesela 1958'de toplanan Milli Eğitim Komisyonu hazırladığı raporda, İlahiyat Fakültesi ile yetinilmesi gerektiğini, ayrıca din öğretimi yapan bir yüksekokul açılmasının faydadan çok zarar getireceğini belirtmiş; gerekçe olarak ise eğitim-öğretim kadrosunun sağlanamayacağını ileri sürmüştür.²⁵ Buna rağmen, Müdürler Komisyonu Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılması kararını almıştır: "Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 22.08.1958 tarihli ve 2890 sayılı teklif yazısıyla ilişkisi incelendi, işin gereği düşünüldü: İmam-Hatip Okulu mezunlarına daha yüksek bir tahsil imkanı sağlamak, orta dereceli okullarımızla öğretmen okullarının din derslerini ehliyet ve salahiyyetle verebilecek öğretmen yetiştirmek ve İmam-Hatip okullarının birinci devrelerine yeter sayı ve değerde bir tedris heyeti kazandırmak gayesiyle, Eğitim Enstitüleri seviyesinde yüksek bir din okulu açılması uygun olacağına ve gereken tescil muameleleri yapılmak üzere işbu kararımız ..." ²⁶. Ancak bu kararda, YİE mezunlarının yalnızca İmam-Hatip Okulları'nın orta kısmına öğretmen olabileceklerinin belirtilmesi, ilgili çevrelerde rahatsızlık yaratmıştır.²⁷ Çünkü İlahiyat Fakültesi mezunlarına tanınan hakların, daha yetkin olduklarına inanılan YİE mezunlarına verilmemesi adaletsiz bulunmuştur. Yoğun çalışmalar sonucunda karar değiştirilmiş ve YİE mezunlarının lise ve dengi okullarda da öğretmen olabilmelerinin önü açılmıştır.²⁸ Bu yeni kararda kurumun hem ismi hem de amacı açıkça belirtilmiştir. Nitekim Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılışında yaptığı konuşmada bu amacı dile getirmiştir.²⁹

İstanbul İmam-Hatip Okulu binasında 19 Kasım 1959'da öğretime başlayan İstanbul YİE, kısa süre sonra Fındıklı'daki Namık Kemal İlkokulu'na, 1966'da ise Üsküdar Bağlarbaşı'ndaki yeni binasına taşınmıştır.³⁰ Enstitünün resmî işlemleri ilk dönemlerde Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü'nce yürütülmüş, 1961'de Din Eğitimi Müdürlüğü kurulunca bu birime bağlanmış; 1964'te ise Din Eğitimi Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür.

Tıpkı İlahiyat Fakültesi'nde olduğu gibi, Yüksek İslam Enstitüsü'nde de öğretim elemanı bulmak ciddi bir sorun olmuştur. Zira İslami ilimlere vakıf pek çok alim vefat etmiş, onların yerini doldurabilecek yeni alimlerin yetiştirilmesi ise uzun süre ihmal edilmiştir. Bununla birlikte, enstitünün İstanbul'da, yani "ulema makarrı" olarak bilinen bir şehirde açılması, öğretim elemanı temini bakımından en uygun tercih olmuştur. Az sayıda da olsa, Ömer Nasuhi Bilmen gibi saygın alimlerin öğretim kadrosunda bulunması, eğitimde İslâmî geleneğe bağlı mutedil çizgi ve mezunlarının tutumları sayesinde YİE toplumun geniş kesimlerince takdirle

²⁵ İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi* (Ankara: MEB Yayını, 1966), 34.

²⁶ "Maarif Vekaleti Müdürler Komisyonu, 22.08.1958 tarih ve 327 sayılı kararı" (Maarif Vekaleti, 22 Ağustos 1958).

²⁷ Ömer Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi ve Öğretimi Öğretmeni Yetiştirme Sorunu*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1980), 91.

²⁸ MEB, "Müdürler Komisyonunun 17.11.1959 tarih ve 575 sayılı kararı", 17 Kasım 1959.

²⁹ *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Açılışı* (Ankara: Maarif Basımevi, 1960), 6.

³⁰ Enstitünün kendi binasına ancak yedi yıl sonra kavuşması, kurumun işlerinin nasıl zorlamalarla, zamana havale etme/erteleme mantığıyla yürütüldüğünün işareti sayılabilir.

karşılanmıştır. Bu takdir, başka illerde de benzer enstitülerin açılmasına zemin hazırlamıştır. Vatandaşların yoğun desteğiyle İstanbul'dan sonra Konya (1962), Kayseri (1965), İzmir (1966), Erzurum (1969), Bursa (1975), Samsun (1976) ve Yozgat'ta (1980) enstitüler açılmış ve sayı sekize ulaşmıştır.

Yüksek İslam Enstitüsü'nün görevleri, açılış amacını da açıklayıcı nitelikte 1961'de şöyle belirlenmiştir: "Yüksek İslam Enstitüsü, İslam dininin esaslarına sadık kalarak müsbet ilmin ışığı altında İslam ilimlerinin ve bunlara yardımcı bilgileri öğretmek İmam-Hatip Okullarıyla ilköğretmen okullarına ve diğer ortaöğretim müesseselerine öğretmen yetiştirmek ve aynı okullardaki din dersleri öğretmenlerinin mesleki gelişmelerine yardım etmek amacıyla Millî Eğitim Bakanlığınca kurulmuş dört yıllık bir yüksek okuldur. Bu müessese Millî Eğitim Bakanlığının ihtiyaçları dışında, Diyanet İşleri teşkilatında müftü, vaiz vesaire gibi din elemanlarını yetiştirmekle de görevlidir. Enstitü, ayrıca Türkiye'de İslam ilimleri alanında araştırmalarda bulunmak ve araştırmalarının neticelerini yurt ve dünya ilim alemine sunmak amacıyla de vazifelidir."³¹ 1962'de toplanan VII. Milli Eğitim Şurası'nda bu karar aynen tekrarlanmış ve YİE'nin hüviyeti şu üç amaç etrafında tanımlanmıştır: 1. İmam-Hatip Okulları, İlk Öğretmen Okulları, orta ve dengi okullar için din eğitimi öğretmeni yetiştirmek; 2. Diyanet İşleri teşkilatının çeşitli kademelerinde görev yapacak din görevlileri yetiştirmek; 3. İlmî araştırmalar yapmak³²

1972'de çıkarılan yönetmelikte de enstitülerin görev ve amaçları ayrıntılı bir şekilde dile getirilmiştir.³³ Açılış töreninde Bakan Tevfik İleri'nin bu kurumu "Milletimizin içten arzusuna tercüman" olarak nitelemesi; İlahiyat Fakültesi Dekanı Bedii Ziya Egemen'in onu "Müslüman Türk evlatlarına İslam'ın gerçek ruhuna uygun din terbiyesini, din derslerini verecek öğretmenleri yetiştiren bir ilim müessesesi" olarak tanıtmaya dikkat çekicidir.³⁴ İlk hoca kadrosunda Ömer Nasuhi Bilmen gibi seçkin alimlerin bulunması ve mezunlarının dindarlığın gelişmesine sağladığı katkılar, enstitülerin toplum nezdinde daha da takdir görmesini sağlamıştır. Kayseri YİE'nin açılışına gönderdiği tebrik mesajında Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun "Birer iman ve irfan kalesi olan Yüksek İslam Enstitüleri" ifadesi, müteaddiyin çevrelerin bu kurumlara yönelik olumlu bakışını yansıtan örneklerden biridir.³⁵

Seküler kesim ise, medrese zihniyetinin yeniden canlanacağı endişesiyle YİE'nin varlığından rahatsızlık duymuş³⁶ ve bu rahatsızlık, kurumun gelişimine yönelik atılacak adımları engellemelerine yol açmıştır. Mesela, başlangıçta 12.06.1959 tarihli ve 7344 sayılı kadro kanunu ile³⁷, YİE için üç müdürlük kadrosu tahsis edilmiş, ancak bunlardan yalnızca biri açılabilmiştir.³⁸ İkinci enstitü, çeşitli engellemeler nedeniyle ancak 1962 yılında Konya'da açılabilmiştir. Milli

³¹ "Tahim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'nın 31 Temmuz 1961 tarih ve 211 sayılı kararı" (MEB, ts.).

³² MEB, *Yedinci Milli Eğitim Şurası* (MEB, 1991).

³³ "19 Ocak 1972 tarih ve 14077 sayılı Resmi Gazete", ts.

³⁴ *İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Açılışı*.

³⁵ *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*, 51.

³⁶ Gotthard Jaschke, *Yeni Türkiye'de İslamîlik*, çev. Hayrullah Örs (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972), 149-150.

³⁷ Söz konusu kanunun çıkışı öncesindeki süreç için bkz. Jacop, 1982, 222.

³⁸ Başbakan, 09 Kasım 1958 tarihinde, önce İstanbul ve Konya'da Yüksek İslâm Enstitüsü açılacağını belirtmiş olmasına Jacop, *L'Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*, 223. rağmen, sadece İstanbul'da açılmıştır.

Eğitim Bakanlığı'nın 1963'te oluşturduğu eğitim komisyonu hazırladığı raporda, YİE'nin üniversite bünyesinde fakülteye dönüştürülmesini kararlaştırmış; fakat bu karar, İlahiyat Fakültesi'ni benimsemeyen farklı çevreler tarafından şiddetle eleştirilerek engellenmiştir.³⁹ Nitekim İslam dergisi bu süreçte şu manşeti atmıştır: "Milli Eğitim Bakanı, din öğretimini sabote etmeye ve dinî okulları kapatmaya çalışıyor".⁴⁰ Milli Eğitim Bakanı ise 1964 yılı bütçe görüşmelerinde mevcut enstitünün İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülerek bundan sonra yeni enstitülerin açılmaması gerektiğini dile getirmiş⁴¹, ancak bu düşünce hayata geçirilememiştir.⁴² Öte yandan, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1961'de hazırlanan raporda "Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat Fakültesi" başlığına yer verilmiş olmasına rağmen, YİE'den hiç söz edilmemiş olması manidardır.⁴³ Bakanlığa bağlı yüksekokullar arasında "mediko-sosyal hizmet sunamayan ve devlet bütçesinden en az maddi imkan ve destek gören" kurum da Yüksek İslam Enstitüsü olmuştur.⁴⁴ 1969'da YİE mezunları tarafından hazırlanan bir raporda, kurumların program dahil çeşitli yönlerden yetersizliklerinin yetkililere bildirildiği, ancak ilgililerce bu raporlara hiçbir şekilde kayıtsız kalındığı ifade edilmiştir.⁴⁵

Sözün özü, demokrasiye resmen geçilmiş olsa da tek parti döneminde şekillenen vesayetçi bürokrasi aracılığıyla din eğitimi aleyhtarı anlayış varlığını sürdürmüştür. Kayseri YİE'nin 1965 yılındaki açılışında yapılan konuşmalarda ise laiklik kavramını doğru anlamamakta ısrar edenlere karşı devletin şu mesajı vermesi manidardır: "Dinî öğretim ve eğitim kişilerin hakkıdır. Vicdan hürriyetinin ayrılık kabul etmez tatbikatıdır." Vatandaşların ise artık "sağa sola bakmadan, göğsünü gere gere 'Elhamdülillah Müslümanım!' diyebilmeleri için gerekli tedbirlerin alınması" çağrısı yapılmıştır. Bu vurgu, dönemin din ve din eğitim politikalarının niteliğini göstermesi bakımından önemlidir.⁴⁶

3. Yüksek İslâm Enstitüsü'nün Kurumsallaşma Süreci

Açıklanacağı üzere, YİE'ye bina, öğretim kadrosu, öğrenci, program, ders araç-gereçleri gibi temel unsurlarının oluşturulması süreci, büyük ölçüde "kervan yolda düzülür" anlayışıyla yürütülmüştür. Üstelik bu yönde atılan her adım, pek çok zorluğun aşılmasının ardından gerçekleştirilebilmiştir. Y.İ.E'nin kurucu fikri, amaç ve işlevleri İlahiyat Fakültesi'ne kıyasla daha açık bir şekilde ifade edilmiş olsa da, kurumsallaşma sürecinin sağlam bir fikrî, entelektüel ve bilimsel zemine oturtularak başarıyla yürütülebildiği söylenemez. Bu bağlamda, Enstitü'nün

³⁹ Çok ilginçtir: Bu kesim Yüksek İslâm Enstitülerinin yetmişli yıllarda akademi olması için uğraşmış, 1982 yılında ise, İlahiyat Fakültesi'ne dönüştürülmesi için çalışmış. Bu toplumsal değişimin arka planını iyi okumak gerekir.

⁴⁰ Jacop, *L'Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*, 229.

⁴¹ Halis Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2014), 246.

⁴² Jacop, *L'Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*, 230.

⁴³ MEB, *Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu*, 18.

⁴⁴ Halis Ayhan, "Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri", *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*, (A.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981), 374.

⁴⁵ Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu, *İslami İlimler Akademileri* (İstanbul: Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu, 1969).

⁴⁶ *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*, 53.

kurumsallaşma süreci üç temel unsur üzerinden kısaca değerlendirilecektir: program, öğretim kadrosu ve öğrenci.

3.1. Program

İlahiyat Fakültesi gibi YİE de bilimsel yaklaşımla geliştirilmiş bir eğitim programından mahrum bırakılmış; niteliksiz ve yetersiz bir müfredat programına mahkûm edilmiştir. Deneme niteliğinde hazırlandığı belirtilen ilk programda dersler haftada 28 saat olarak belirlenmiş; birinci sınıfta 11, ikinci sınıfta 14, üçüncü sınıfta 20 ve dördüncü sınıfta 20 ders yer almıştır.⁴⁷ Ancak çok sayıda dersin rastgele bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu programın, amaçların hiçbirini yeterli düzeyde gerçekleştiremeyeceği ilgili çevrelerce dile getirilmiştir.⁴⁸ Bizzat bu programla eğitim gören öğrenciler ve mezunlar da farklı mahfillerde programın yetersizliğini sürekli olarak vurgulamış ve çözüm arayışına girmişlerdir. Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu'nun Akademi Komisyonu tarafından hazırlatılan ve 1969'da yayımlanan Ali Fuat Başgil ile Muhammet Hamidullah'a ait raporlar da bu eksiklikleri ortaya koymuştur. Yetkililer bu raporları talep edip hazırlatmalarına rağmen uygulamaya koy(a)mamışlardır. Komisyon, raporlara yazdığı *Giriş*'te şu değerlendirmelere yer vermiştir: "Yüksek İslam Enstitüsü'nün bugünkü müfredatı, sağlam ve mukayeseli bir tetkik sonucu meydana gelmiş bir müfredat olmadığından talebeler de memleketin ihtiyaçlarına cevap verebilecek seviyede yetişme imkanından mahrumdur. Bu bütün İslam alemine tesir edecek bir eksikliktir. Bu eksikliği, derinlemesine bir araştırmaya imkân tanımayan ders kalabalığı yüzünden sathi olmaya mahkûm bu müfredat yerine, çağdaş ilim zihniyetinin mahsulü olan ve yüksek İslamî ilimleri okutacak bir 'İslami İlimler Akademisi'nin statüsü giderecektir... Bu sene onuncu yılını idrak etmiş bulunan Yüksek İslam Enstitülerinin müfredat programı, hala ilk andaki gibi derme çatmadır ve tek bir harfi değiştirilmemiştir."⁴⁹ Enstitüden mezun olup yıllarca hocalık yapan bir bilim adamı da ilk programın "ders sayısı bakımından hayli yüklü ve daha çok tarih ağırlıklı" olduğunu, hatta bazı derslerin şahısların isteğiyle programa eklendiğini belirtmektedir.⁵⁰ Bütün bu eleştirilere rağmen ilk program 1972 yılına kadar ciddi bir revizyona tabi tutulmamıştır.

1972'de uygulamaya konulan⁵¹ yeni program, bilimsel bir yaklaşımla geliştirilmiş olmamakla birlikte, önceki programa göre kısmen daha ileri bir düzenleme olarak değerlendirilebilir. Bu

⁴⁷ Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*, 157; MEB, "Talim ve Terbiye Kurulu'nun 24 Eylül 1959 tarih ve 240 sayılı kararı.", 1959.

⁴⁸ Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi ve Öğretimi Öğretmeni Yetiştirme Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 96.

⁴⁹ Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu, *İslami İlimler Akademileri*, 3; *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*, 17-108.

⁵⁰ Ali Osman Koçkuzu, "Yükseköğretimde Din Bilimlerinin Başarılı Öğretilmesinde İki Önemli Faktör: İnsan Kaynağı ve Ders Müfredatları", *Yükseköğretimde Din Bilimleri Eğitimi Sempozyumu* (Samsun, 1998), 72-73.

⁵¹ Sürecin nasıl sorunlu yürütüldüğünü göstermesi bakımından ilginç bir husus: Din Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanıp onay için Talim ve Terbiye Kurulu'na 1 Nisan 1969'da gönderilen bu yönetmelik (ve içindeki program) bekletilmiş ve nihayet onaylanarak 13.12.1971 tarih ve 1682 sayılı Tebliğler Dergisinde ve sonra 19 Ocak 1972 tarih ve 14077 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmıştır (bkz. Öcal, 2011: 416). Üstelik sadece birinci sınıfın programıdır. 2., 3. ve 4. sınıflara ait program ise, ancak 12 Mart

program her dersin amacına yer vermesi bakımından önemli bir gelişme olmakla birlikte, içeriklerin söz konusu amaçlara ulaştırıcı nitelikte olup olmadığı pek gözetilmemiştir.⁵² Alan derslerinin kredi oranı bir miktar artırılmış; ilk programdaki Vücûh ilmi, Belâgat-ı Kur'âniyye, Muasır İslâm Ülkeleri Tarih ve Coğrafyası gibi dersler çıkarılırken, Din Sosyolojisi, Halk Eğitimi ve Toplum Kalkınması, Teşkilât ve İdare gibi yeni dersler eklenmiştir. Genel kültür dersleri kategorisi ise önceki programla büyük ölçüde aynı kalmıştır. Dini pedagoji yerine beş ayrı “öğretmenlik bilgisi” dersinin konulması, haftalık ders saatlerinin 32'ye çıkarılması ve öğrencilere öğretmenlik/din görevliliği uygulaması ile seminer çalışması yapma zorunluluğu getirilmesi diğer yenilikler olmuştur. 1973'te üçüncü ve dördüncü sınıflara eklenen Medenî Hukuk dersi ise 1978'de programdan çıkarılmıştır. Ancak bu derslerin programın temel amaçları açısından işlevleri tartışmalıdır. Öğrenciler ve mezunların “ansiklopedik öğretim kıskacından kurtulmak” yönündeki talepleri, programın niteliğini açıkça ortaya koymaktadır.⁵³ Bununla birlikte, önceki örneklerde olduğu gibi 1979'da yürürlüğe konulan yeni müfredat da ciddi bir ihtiyaç analizine dayalı olarak bilimsel bir yaklaşımla hazırlanmış değildir.⁵⁴ Bu programla birlikte öğretim yılı yerine yarıyıl sistemi benimsenmiş, ayrıca, öğrenciye yansıyan üç bölüm oluşturulmuştur:⁵⁵ a) Tefsir-Hadis Bölümü, b) Fıkıh-Kelam Bölümü, c) İslam Dini Esasları Bölümü. Ancak bu bölümlenme, gerekli hazırlıklar yapılmadan uygulamaya konulmuş⁵⁶ ve istihdam alanıyla ilişkilendirilmediği için işlevsel olamamıştır. Mezunlar, hangi bölümden mezun olurlarsa olsunlar istihdamda aynı kategoride değerlendirilmiş; aralarında hiçbir fark gözetilmemiştir.⁵⁷

Programın muhteva kategorileri incelendiğinde, alan bilgisi derslerinin toplam kredi içindeki oranının yaklaşık %40 olduğu görülmektedir. Oysa bu oranın en az %60 olması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁸ Parmaksızoğlu'nun şu değerlendirmesi yetersizliğin boyutlarını daha net ortaya koymaktadır: “Bu enstitülerin kuruluş amaçları bizce İslam ilimleri üzerinde araştırma esas olmak üzere düşünülmelidir. Yüksek seviyede din adamı veya öğretmen yetiştirme, bu amacın tabii bir sonucu ve bir yan ürünü olarak ele alınmalıdır.” Dolayısıyla nicelik açısından yetersizliğin yanı sıra niteliksel eksiklikler de açıktır. Program, din eğitimi öğretmenine kazandırması gereken genel kültürü sağlayamamış; alan bilgisi, genel kültür ve pedagojik formasyon kategorilerinde ciddi eksiklikler göstermiştir. Pedagojik formasyon dersleri yeterli sayıda olmadığı gibi, bu dersleri verecek uzman öğretim elemanı da bulunmamaktaydı. Ayrıca,

1973 tarih ve 1737 sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanabilmiştir Mustafa Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi* (Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011), 416.

⁵² Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*, 158; “19 Ocak 1972 tarih ve 14077 sayılı Resmi Gazete”.

⁵³ *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*, 69.

⁵⁴ Okutan, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi ve Öğretimi Öğretmeni Yetiştirme Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 99.

⁵⁵ Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*, 160-161; MEB, “Tebliğler dergisi 19.02.1979, Sayı: 2021”, 19 Şubat 1979.; Seçmeli dersler şunlar: Mesleki Türk Musikisi, Hüsn-i Hat, Kütüphanecilik, Paleografi, Mezhepler Tarihi.

⁵⁶ *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*, 99-100.

⁵⁷ Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*, 160.

⁵⁸ Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Gazi Büro Kitabevi, 1995), 135.

programların derslerin sınıflara dağılımı ve kredileri açısından da sorunlu olduğu görülmektedir. Öğrencilerin bir önceki sınıfta öğrendiklerinin sonraki sınıf(lar)da işlenen konulara hazırlık/ön öğrenme niteliğinde olması gerekirken, bu ön koşulluluk ilişkisi çoğunlukla gözletilmemiştir. Enstitünün kuruluş misyonu dikkate alındığında, hangi derslerin araç, hangilerinin amaç bilimler olduğu tartışmaya açık bir dağılım söz konusudur. Ders adlarının (İslâm Hukuku/Fıkıh ve Usulü, İslâm ve Ahlakı, Tasavvuf ve Tarihi vb.) zaman içerisinde sürekli değişime uğraması da bu düzensizliğin göstergesidir. Sonuç olarak, YİE bu programlarla ilk mezunlarını vermeden İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmüş ve tarihe karışmışlardır.

Her zaman yetersizliği dile getirilmiş olmasına rağmen, bu kurumların programı el yordamıyla ve pasif tecrübelerle şekillendirilmiş, “yığma bir müfredat” olmaktan kurtulamamıştır. Muhteva kategorileri bakımından dengeleri bozuk ve yetersiz bir görünüm sergilemeye devam etmiştir. Derslerin isimlerini ilkesiz biçimde değiştirmek, yeni dersler eklemek, mevcut derslerin kredileri ya da ders cetvelindeki yerleriyle oynamak, çoğu zaman “program geliştirme” olarak sunulmuştur. Oysa program geliştirme süreci, bilimsel temellerden uzak, sübjektif yargılara ve kişisel eğilimlere bağlı şekilde yürütülmüştür. Enstitülere kuşkuyla yaklaşan kesimin bu olumsuzluklarda belirleyici etkisi olduğu açıktır; ancak YİE mensuplarının ve taraftarlarının yetersizlikleri de göz ardı edilemez.⁵⁹ Sonuç itibarıyla, bu kurumlar ne öğrencilerini ne de öğretim elemanlarını tatmin edebilmiş, çoğu zaman da “İmam-Hatip Okulu’nun 8., 9., 10. ve 11. sınıfları” olarak algılanmıştır.⁶⁰

3.2. Akademik Yapılanma

Bir eğitim kurumu, eğitimcilerinin niteliği kadar kaliteli olabilir. Zira kurumun bütün unsurları, eğitimciler sayesinde hayat bulur ve etkinlik kazanır. Örneğin, bir eğitim programı ne kadar iyi hazırlanmış olursa olsun, yeterli bilgi ve beceri donanımına sahip uygulayıcılar olmadığında etkisiz hale gelir. Buna karşılık, eksik bir program da nitelikli uygulayıcıların katkısıyla belirli ölçüde telafi edilebilir. Dolayısıyla bir programın başarısı, büyük ölçüde onu uygulayan eğitimcilerin niteliğine bağlıdır.⁶¹ Türkiye’de 1933-1949 yılları arasında örgün eğitim kurumlarında din derslerine, orta ve yükseköğretim düzeyinde ise mesleki din eğitimi

⁵⁹ Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü’nde başlangıcından beri öğretim elemanı olarak görev yapan Dr. Mustafa Çuhadar şu anekdotu anlatmıştı: Yüksek İslâm Enstitülerinin hocaları programı görüşmek üzere toplanmıştı. Kürsüye her çıkan hoca, kendi dersinin en önemli olduğunu, dolayısıyla kredisinin artırılmasını istiyordu. Derken, temsilcisi orada bulunmayan Farsça dersi programdan çıkarıldı. Dr. Necla Pekolcay Hoca söz istedi ve dedi ki, “Farsçasız Türk İslâm Edebiyatı dersi veremeyiz. Onun için hocası olduğum Türk-İslâm Edebiyatı dersinin kredisinden bir kısmını alıp Farsça dersine veriniz.” Aradan bu kadar zaman geçtiği halde günümüz İlahiyat akademisyenlerinin program anlayışlarının bundan farklı olmadığı söylenebilir. Bugün İlahiyat Fakültelerinin de program sorunu çözüm beklemektedir Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*; Umut Kaya, *Öğrenci Görüşlerine Göre İlahiyat Fakülteleri I* (İstanbul: Çamlıca yayınları, 2020), 229.

⁶⁰ *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*, 97.

⁶¹ Cahit Kavcar, “‘Yüksek Öğretmen Okulu’nun Öğretmen Yetiştirmedeki Yeri’”, *Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu* (Ankara, 1987), 39; Alişan Hızal, *Bilgisayar Eğitimi ve Bilgisayar Destekli Öğretime İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No.11, 1989), 3-4.

faaliyetine son verilmiştir. Halkın kendi imkanlarıyla din eğitimi faaliyetlerini sürdürmesine de izin verilmemiştir. Bu dönemde savaşlarda şehit düşen alimlerin yerini dolduracak yeni isimler yetiştirilememiştir. Donanımlı din bilgini ve din görevlisinin bulunmaz hale gelmesi nedeniyle, 1949'da İlahiyat Fakültesi yeniden açıldığında öğretim elemanı temin edilememiştir. YİE'nin açılmasına karşı çıkanlar da bu durumu gerekçe göstermişlerdir: "İlahiyat Fakültesi dışında dini öğretim yapan herhangi bir yüksekokul açılması ise, faydasından çok mahzurlarla dolu, tehlikeli bir teşebbüs olacaktır. Bugün İmam-Hatip Okulu seviyesine dahi hitap edecek din öğretmeni bulunmazken, bu türlü bir müesseseye, Üniversite dışından seçilecek bir öğretmen kadrosunun ne derece zayıf kalacağı meydandadır."⁶² Ali Fuat Başgil bu durumu değerlendirirken, İstanbul'da kurulacak bir enstitünün "...işlemesi için lazım olan elemanları bu muhitte daha kolaylıkla bulmak mümkün olur" diyerek, "Bizde hali hazırda İslam'ın yüksek ilimlerini hakkıyla okutacak ancak bir iki zat vardır. Bunlar da hayli yaşlı insanlardır" sözleriyle ifade etmiştir. Bu nedenle, enstitüye de başlangıçta dışarıdan eleman tedarik edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶³

Toplumsal şartlar, bu kurumların açılmasını kaçınılmaz hale getirdiğinden, beklemek yerine bir an evvel faaliyete geçilmesi, başka kaynaklardan öğretim elemanı sağlanması, asistanlık kadrolarının işletilmesi ve zaman içinde kadro yetiştirilmesi planlanmıştır. Ancak, açılalı on yıl olmasına rağmen öğretim kadrosunu tamamlayamayan İlahiyat Fakültesi⁶⁴ kötü bir örnek olarak ortadaydı; bundan ders alınması gerekiyordu. Ne var ki YİE'nin akademik yapılanması da programında olduğu gibi, oyalamalar ve engellemeler nedeniyle sürüncemede bırakılmıştır. Tâlim ve Terbiye Kurulu'nun açılış kararı, enstitüde ders verecek elemanlarda akademik seviye aranacağını belirtmesine rağmen bu hayata geçirilememiş; bir kısmı doğrudan atama, bir kısmı sınav yoluyla, çoğu kez ise dışarıdan ücretli sıradan öğretmenler istihdam edilmiştir. Görevli kadrolar herhangi bir hukuki düzenleme olmaksızın oluşturulmuştur. Parmaksızozlu, öğretim kadroları hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Öğretim kadroları üzerinde söylenecek söz, halen çok noksan olan ve üniversite içinden veya dışından sağlanan yardımcı elemanlarla desteklenen bu kadroları sür'atle kifayetli hale getirmektir. Öğretim görevlilerine yabancı ülkelerde ihtisaslarını ikmal edecek imkanların sağlanması ve özellikle asistanlık kadrolarının derhal takviye edilmesi Milli Eğitim Bakanlığı'nın başlıca endişelerinden biri olmalıdır."⁶⁵ Bu kurumların yeterli sayıda ve nitelikte öğretim elemanına sahip olmaktan mahrum bırakıldığı sürekli dile getirilmiş; ⁶⁶ üniversiteler benzeri bir akademik yapılanmaya gidilmesi önerilmiştir.⁶⁷ Fakat bu öneriler uygulamaya geçirilmemiştir. Yönetmeliklerde asistanlık usulüne yer verilmiş olmasına rağmen bu yolla öğretim elemanı yetiştirilmesi son derece sınırlı kalmış, verilen kadrolar da çoğu zaman işletilmemiştir. Örneğin, 1959'da tahsis edilen 12 asistanlık kadrosu ancak 1964 ve 1966 yıllarında kullanılabilmektedir. Üstelik istihdam edilen elemanlar ekonomik olarak ortaöğretim öğretmenlerinden daha düşük ve elverişsiz bir statüde tutulmuştur.⁶⁸ 1971'de

⁶² MEB, *Türkiye Eğitim Millî Komisyonu Raporu* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1959), 112.

⁶³ Başgil, *Din ve Laiklik*, 312.

⁶⁴ Erol Güngör, *İslamın Bugünkü Meseleleri* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1984), 209-210.

⁶⁵ Parmaksızozlu, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 48.

⁶⁶ *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*, 69; Öcal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*, 410-411.

⁶⁷ Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu, *İslami İlimler Akademileri*, 26-27.

⁶⁸ Ayhan, "Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri", 375.

Bakanlık tarafından oluşturulan İhtisas Komisyonu da aradan 12 yıl geçmesine rağmen enstitülerin hala yeterli öğretim kadrosuna sahip olmaları için gerekli somut adımların atıl(a)mamış olduğunu, hazırladığı raporunda açıkça dile getirmiştir: “1960-70 yılları arasında bu müesseselerin öğretmen kadrolarını kuvvetlendirmek ve tecrübeli öğretim üyeleri yanında yetişmelerini mümkün kılmak, menşe ve formasyon birliğini sağlamak üzere yeteri kadar asistan kadrosunun verilmediği, mevcutların yabancı ülkelere gönderilmediği görülmüştür. Ayrıca, bu eksikleri kısmen gidermek için yabancı ülkelere yeterli nisbette mukaveleli uzman temini cihetine de gidilmemiştir.”⁶⁹ Erzurum YİE müdürü, 1973’te ilk mezunlarını verdikleri yıl yalnızca iki öğretim elemanı ve üç idarî personelin Bakanlık tarafından atanmış olduğunu, diğerlerinin dışarıdan temin edildiğini ifade ederek şikayet etmiştir.⁷⁰

1977’de 100 asistanlık kadrosunun tahsisi, enstitülerin akademik gelişiminde dönüm noktası olmuştur. Sınavla alınan asistanlar üç yıl süreyle tez hazırlamakla yükümlü tutulmuş ve başarılı olanlar öğretim üyeliğine atanmıştır. Ancak çoğu, akademik çalışması olmayan hocaların danışmanlığında yürütüldüğünden, hazırlanan tezler akademik camiada bilimsel nitelikleri bakımından sorgulanmıştır.⁷¹ 1978’de çıkarılan yönetmelikte öğretim elemanları “öğretim üyesi” olarak nitelendirilmiş ve yeni atamalarda doktora şartı getirilmiştir. Bununla birlikte, 1981’de hazırlanan Bakanlık raporu nitelikli öğretim elemanı sorununun hâlâ çözülmediğini vurgulamıştır: “...Bu sorunların başında, nitelik(kalite) açısından öğretmen sorunu gelmektedir. Mevcut yasalarımız, yükseköğretimine, ortaöğretim kurumu öğretmenine kıyasla önemli bir üstünlük sağlamamakta ve belli bir hiyerarşik statü kazandırdığı bu öğretmene, akademik bir unvan da verememektedir. Hem bu sebepten hem de bir enstitü, daha öğretim görevlisini tamamlayamadan diğerlerinin birbirini takiben açılması, ister istemez bu kurumlarda çok ciddi bir öğretmen niteliği (kalitesi) sorununu doğurmuştur. Bu sorun, hiç şüphesiz başka sorunları da davet etmiştir.”⁷² Enstitüler içinde en iyi durumda olan İstanbul YİE bile bazı alanlarda yeterli öğretim elemanına sahip olamamıştır. Örneğin, Kayseri YİE’nin 1982’de İlahiyat Fakültesine dönüştüğünde yalnızca iki doktoralı öğretim elemanı bulunuyordu. Bu durum, diğer enstitülerin içinde bulunduğu yetersizliği göstermektedir. Söz konusu eksiklikler nedeniyle YİE’lerin siyasi malzeme haline getirildiği, dindarlık temelli toplumsal baskılarla ihtiyaçları karşılanmadan sayılarının artırıldığı ve bunun da akademik seviyeyi düşürdüğü ifade edilmiştir.⁷³ Karşıt siyasi oluşumların bu kurumları çatışma alanına dönüştürmeleri, yarardan çok zarar getirmiştir.

1978’e kadar enstitülerde müdür ve müdür yardımcılığına atanacak kişiler için ölçüt belirlenmemiş; bu görevlere ortaöğretim yöneticileri dahi atanabilmiştir. 1978’de çıkarılan

⁶⁹ DPT, *Örgün Mesleki-Teknik Eğitim Özel İhtisas Din Eğitimi Komisyonu Raporu*, 8-9.

⁷⁰ Jacop, *L’Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*, 226.

⁷¹ Üniversitelerarası Kurul tarafından 1983’te alınan bir kararla Enstitülerdeki öğretim elemanlarının daha önce hazırladıkları tezleri incelemekle görevli akademik jüriler oluşturulmuş ve tez savunmasında başarılı bulunanlara doktor unvanı verilmiştir. Bu kadro, İlahiyat Fakültesi’ne dönüştürülen bu kurumların, akademik bakımdan göreceli daha nitelikli bir başlangıç yapmalarını sağlamıştır.

⁷² *Din Eğitimi Çalışma Grubu Raporu* (Ankara: MEB, 1981), 64; Ayhan, “Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri”, 377.

⁷³ Jacop, *L’Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*, 256.

yönetmelikle müdürlerin öğretim elemanları tarafından seçilmesi şartı getirilmiştir.⁷⁴ 1981’de bir müdür, yeni yönetmeliğin özellikle müdür seçimi, öğretim üyelerinin atanması ve asistanlık kadrolarıyla ilgili esaslarının titizlikle korunması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁵ Öğrenci ve mezunların zaman zaman yaptıkları açıklamalar da bu olumsuzlukları ortaya koymuştur. Mesela 1971’de, “Hükümetin maddî ve manevî ilgisizliğinin sona ermesi” yönünde yaptıkları açıklamalarında şu ifadeler yer almaktadır: “Hükümetin bir konservatuara ayırdığı parayı 5 Yüksek İslam Enstitüsüne vermeyiş e sef verici olduğu kadar bu müesseselerin ne kadar sahipsiz bırakıldığına işarettir.”⁷⁶

Yönetmeliklerde enstitülerin aynı zamanda bir araştırma kurumu olduğu ve bilimsel çalışmalar yayımlaması gerektiği belirtilmiş olmasına rağmen,⁷⁷ broşür basabilecek imkanları dahi olmamıştır. Kütüphane imkanları ise her bakımdan yetersiz kalmıştır.⁷⁸ Toplumsal tansiyonu düşürmek için açılan bu kurumlar, ilgili çevrelerin beklenen hedeflerin gerçekleşmesini sürekli engelleme çabaları nedeniyle kurumsal gelişimlerini tamamlayamamışlardır.

3.3. Öğrenci

Yüksek İslam Enstitülerine yalnızca İmam-Hatip Okulu/Lisesi mezunları öğrenci olarak kabul edilmekteydi. Bu durum, tüm okulların mezunlarını kapsayan geniş öğrenci havuzundan yararlanılamaması sebebiyle enstitüler açısından ciddi bir dezavantaj oluşturmuştur. Her enstitü öğrencilerini, özel olarak düzenlenen yazılı ve sözlü sınavlarla seçmekteydi.⁷⁹ 1973-1974 öğretim yılında merkezi test sınavı uygulanmış; bu sınavda belirli bir puanın üzerinde başarı gösteren adaylar, enstitülerin özel sınav ve mülakatlarına katılabilmişlerdir. Ancak bu uygulama süreklilik kazanmamış ve kısa sürede eski usule geri dönmüştür. Enstitülerin ilk yıllarında, özel hocalardan klasik usulle Arapça ve İslâmî ilimler okuyarak kendini yetiştirmiş nitelikli öğrenciler kaydolmuş;⁸⁰ zamanla bu öğrenci profilinin sayısı giderek azalmıştır. Başlangıçta yönetmeliklerde İmam-Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü’ne giriş için erkek olma şartı bulunmaktaydı. Ancak Danişay, 1976’da bu şartı, Anayasa’da yer alan eğitimde fırsat eşitliği ilkesine aykırı bularak iptal etmiş ve böylece kız öğrencilerin de kayıt yaptırımlarının önü açılmıştır. Enstitü öğrencilerinin büyük bölümü toplumun alt sosyo-kültürel tabakalarına mensup ailelerin çocuklarından oluşmaktaydı.⁸¹ Yıllarını bu kurumlarda geçirmiş bir ilahiyatçı akademisyen, bir asırdır din bilimleri uğraşanların kırsal kesimin çocukları olduklarını,

⁷⁴ Ama bunun da tam uygulanmadığı bilinmektedir.

⁷⁵ Ayhan, “Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri”, 379.

⁷⁶ *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*, 69.

⁷⁷ 23.05.1980 tarihli son yönetmelikte bu kurumlar, “yüksek dereceli eğitim-öğretim ve araştırma kurumlarıdır” şeklinde belirtilmiştir.

⁷⁸ Ayhan, “Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri”, 375; Kütüphanesi bulunmayan Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü’ne kitap almak için ne akıl almaz engellerle karşılaşıldığını ve onları aşmak amacıyla tuhaf işler yapılmış olması, dönemin şartlarını anlamak açısından önemli katkı sağlayacak niteliktedir *Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*, 117-118.

⁷⁹ DPT, *Örgün Mesleki-Teknik Eğitim Özel İhtisas Din Eğitimi Komisyonu Raporu*, 8.

⁸⁰ Öcal, *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat*.

⁸¹ Ayhan, “Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri”, 374.

genelde öğretmenlerin de "kırsal kesimin, fakir tabakanın çocukları" olduklarını belirttikten sonra şu sonuca varmaktadır: “Bu durumda iki husus ortaya çıkmaktadır: a) İlköğretimi yaptıran öğretmenleri, toplumun en zayıf kısmından kesip ayırmaktayız. Bu öğretmenlerin çalışma şartları, fizik imkanları, moral ve ekonomik durumları da çok na-müsaittir. b) Uygun olmayan şartlarda yetişen bu öğretmenlerin ilkokulda okuttukları öğrencilerin, kalbur altı, İmam-Hatip Liselerine gelmektedir. İmam-Hatip Lisesinden çıkanları da ayrıca bir elemeye uğramakta, üniversite yine en müsait elemanları almakta, geriye kalan zümre, yüksek din öğretiminde bizim fakültelerimizin %75’ini oluşturmaktadır.”⁸² Bu değerlendirme, yüksek din öğretiminin geleceği açısından önemli bir risk unsuruna işaret etmektedir.⁸³ Zira ilahiyat eğitimi, entelektüel ve kültürel altyapısı güçlü öğrenciler gerektiren bir alandır.⁸⁴ Mevcut öğrenci profiliyle enstitülerin eğitimde beklenen düzeyi yakalaması oldukça güçtür. Buna programların yetersizliği, öğretim kadrosunun eksiklikleri, sınırlı maddi imkanlar ve öğrencilere destek sağlayan bazı dernek ve kuruluşların etkisi de eklendiğinde durumun vahameti daha net anlaşılmaktadır. Bu nedenle enstitülerin toplumun aydın kesimine veya üst sosyo-kültürel tabakalara hizmet sunma noktasında başarılı olma ihtimali zayıf görünmektedir. Ayrıca, bu kurumların mezunları bazı dinî oluşumların mensuplarıncı, İlahiyat Fakültesi mezunları kadar olmasa da yeterince tasvip görmemiştir. Bütün bu sınırlılıklara rağmen, enstitü mezunları halkın büyük çoğunluğu tarafından takdirle karşılanmış, onların öncülüğünde toplumda belirli ölçüde bir dindarlık bilinci gelişmiştir.⁸⁵

Milli Eğitim Bakanlığı’nın 1972-1975 yılları arasında uyguladığı öğrenci kontenjan sınırlaması dışında,⁸⁶ Yüksek İslam Enstitülerinin öğrenci sayıları her yıl artış göstermiştir. 1959-1960 öğretim yılından 1981-1982 öğretim yılına kadar (1982-1983’te hepsi İlahiyat Fakültesine dönüştürülmüştür) yaklaşık 9200 öğrenci mezun olmuştur.⁸⁷ Enstitülerin sayılarının giderek artması ve daha da önemlisi mezunlarının istihdam imkanlarının bulunması (öğretmenlik veya din görevliliğine atanabilmeleri), öğrenci sayılarındaki hızlı artışı tetiklemiştir.⁸⁸ Mezunların farklı alanlarda görev alabilmesi ise toplumda dikey mobilitayı artırmış ve özellikle dindar halkın sosyal statüsünün yükselmesine katkı sağlamıştır.

4. Akademi Olmak İsterken Fakülte Olmak

1965 yılından itibaren enstitülerin öğretim elemanları, öğrencileri ve bu kurumlara destek veren çevreler, Yüksek İslam Enstitülerinin “İslami İlimler Akademisi”ne dönüştürülmesi taleplerini sürekli dile getirmişlerdir. Ancak bu talepler, sağlam bir bilimsel ve teorik çerçeveye oturtulmamış, daha çok pratik ihtiyaçlardan kaynaklanan arayışlar şeklinde kalmıştır.

⁸² Koçkuzu, “Yüksek öğretimde Din Bilimlerinin Başarılı Öğretilmesinde İki Önemli Faktör: İnsan Kaynağı ve Ders Müfredatları”, 67.

⁸³ Bugün ilahiyat Fakültelerinin öğrenci profilinin de hemen hemen benzer durumda olduğu görülmektedir Kaya, *Öğrenci Görüşlerine Göre İlahiyat Fakülteleri I*, 51-53..

⁸⁴ Muhammet Şevki Aydın, “İlahiyat Eğitiminde Geleceğe Yönelik Öneriler”, *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de İlahiyat Eğitimi*, ed. İrfan Aycan vd. (Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2023).

⁸⁵ Öcal, “Yüksek İslam Enstitüsü”.

⁸⁶ Jacop, *L’Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*, 256.

⁸⁷ Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*, 167-168.

⁸⁸ Ömer Okutan, “Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim* (İstanbul: MEB Yayını, 1983).

Mezunların oluşturduğu Federasyon da enstitülerin akademiye dönüştürülmesi halinde mevcut olumsuzlukların giderilebileceğini ısrarla vurgulamıştır. 1974–1980 yılları arasında kurulan hükümetlerin programlarında, Yüksek İslâm Enstitülerine geniş araştırma imkânları sağlanacağı, bu kurumların akademilere dönüştürüleceği, hatta bir “Mânevî İlimler Üniversitesi” kurulacağı yönünde vaatler yer almışsa da,⁸⁹ bu vaatlerin hiçbiri hayata geçirilememiştir. Öğrencilerin, 1969 ve 1977 yıllarında enstitülerin akademiye dönüştürülmesi amacıyla gerçekleştirdikleri boykotlar da sonuçsuz kalmış; tam aksine, bu kurumlara kuşkuyla yaklaşan çevrelerin sayılarını azaltma, hatta kapatma yönündeki girişimlerini tetiklemiştir.⁹⁰ Nihayet, 6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu uyarınca Yüksek İslâm Enstitüleri İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmüş ve bulundukları illerdeki üniversitelere bağlanmıştır. Ancak bu dönüşüm sürecinde Yozgat Yüksek İslâm Enstitüsü kapatılmış, Erzurum’daki enstitü ise aynı ilde bulunan Atatürk Üniversitesi bünyesindeki İslâmî İlimler Fakültesi ile birleştirilerek İlahiyat Fakültesi haline getirilmiştir.

Sonuç

İlahiyat Fakültesi’ni yeterli bulmayan halkın yoğun çabaları ve mücadelesi sonucunda Yüksek İslâm Enstitülerinin açılmasıyla birlikte, yüksek din öğretimi alanında iki farklı kurum ortaya çıkmıştır. Ders programları birbirine oldukça yakın olan, “aydın din adamı/âlimi” yetiştirmeyi hedefleyen ve benzer istihdam alanlarına sahip bulunan bu iki kurum, öğrenci kaynağı ve öğretim elemanı profilleri bakımından önemli farklılıklar göstermekteydi. Bu farklılık, toplumsal destekçilerinin sosyolojisine de yansımış, kurumlar arasında ister istemez bir karşıtlık psikolojisi doğmuştur. Bu durum, açık veya örtük tartışmalara, gerilimlere ve hatta kıskançlıklara yol açmıştır. İlahiyat Fakültesi mensupları, Enstitü mensuplarını “medrese zihniyetine sahip, metodolojik düşünceden uzak, yeni gelişmelerden ve Batı’daki çalışmalardan habersiz” olarak değerlendirirken; Enstitü mensupları ise onları “Arapça ve dinî ilimlere vukufu zayıf, daha laik/modernist ve sisteme yakın” görmekteydi.

Yüksek İslâm Enstitüleri, İslâm’ın öteden beri temsil ettiği istikrar ve itidal çizgisini korumaya, din hizmetinin gerektirdiği kucaklayıcı anlayışla eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmeye çabalamıştır. Toplumda ahlaki tutum ve davranışlarıyla örneklik gösteren ve takdir toplayan İmam-Hatip öğrencileri, YİE çatısı altında bu örnekliği devam ettirme imkânına kavuşmuştur. Din merkezli siyasal-toplumsal hareketlerin ve ideolojik çatışmaların yoğunluk kazandığı bir dönemde, bu kurumların mezunları İslâm’ın öngördüğü mutedil dindarlığı büyük ölçüde temsil etmiş; aynı zamanda din eğitimi açısından beslenen illegal ve radikal oluşumların önünü keserek sağduyulu bir toplumsal tavrın yerleşmesine katkı sağlamışlardır. Bu yönüyle Yüksek İslâm Enstitüleri, mutedil dindarlığın gelişimine ve dindar kesim lehine dikey toplumsal hareketliliğe önemli bir zemin oluşturmuştur.

Bununla birlikte, Yüksek İslâm Enstitüleri bilimsel araştırma faaliyetleri açısından yeterince varlık gösterememiştir. Genel olarak ilmî dinamizm üretmekte başarısız kalmış; geçmişe kapanarak zamanın ruhundan ve toplumsal-kültürel gerçekliklerden kopmuş; İslâmî ilimler

⁸⁹ Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi*, 247.

⁹⁰ Öcal, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*, 430.

alanında ise daha çok tekrarcı ve aktarmacı bir anlayışla yol almışlardır. Geçmişe kapanma eğilimi, onları bugüne dair üretkenlikten mahrum bırakmış; bu durum özellikle eğitim alanında somut biçimde gözlemlenmiştir. Çağdaş eğitim bilimlerinden yararlanılmamış, geleneksel eğitim anlayış ve uygulamaları sürdürülmeye çalışılmıştır.⁹¹ Ancak zengin geleneksel birikim de eleştirel analizlere tabi tutulamadığından, gelenekten de hakkıyla yararlanılamamıştır.⁹² Bu mesafeli tavrın oluşumunda, katı pozitivist anlayışa sahip akademisyenlerin itici etkisinin de rolü olmuştur.⁹³

1977’de asistan kadrolarına atananların tez çalışmaları üzerinden İlahiyat Fakültesi ile diyalojik ilişkilerin kurulması, kurumlar arası bilgi alışverişi ve yakınlaşmayı artırmıştır. Bu etkileşim sonucunda, Enstitü mensuplarının zamanla İlahiyat zihniyetine yaklaşarak kendi farklılıklarını kaybettikleri iddia edilmiştir. Ancak bu iddia⁹⁴ tartışmalıdır; çünkü yakınlaşma karşılıklı olmuş, aynı zamanda enstitülüler çağdaş bilimsel birikimden yararlanarak bilgi ve düşüncelerini yenilemeye yönelmişlerdir. Dolayısıyla bu değişim doğal ve gerekli bir süreç olarak değerlendirilmelidir.⁹⁵ Öte yandan, Enstitülerin İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmesi süreci, iki kurumun mensupları arasındaki etkileşimi artırmıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi öğretim üyelerinden bazıları bu kurumlara atanmış, böylece yakınlaşma daha da yoğunlaşmıştır. Bu süreçte enstitülülerin sayıca fazla oluşunun da etkileşimde önemli bir rol oynadığı unutulmamalıdır. Resmî belgeler ve yetkili açıklamalar, Yüksek İslâm Enstitülerinin kuruluşunda akademik bir amacın güdülmediği yönündeki değerlendirmelerin⁹⁶ isabetli olmadığını göstermektedir. Ancak, bu kurumların akademik hedeflerine ulaşmaları çeşitli engellemeler nedeniyle mümkün olmamıştır.

Enstitülerin istikrarla gelişmemesinin sebepleri arasında, seküler kesimlerin engelleyici tavırları kadar, kurumun kendi mensupları ve destekçilerinin ilmî ve entelektüel yetersizlikleri de etkili olmuştur. Taleplerin nasıl gerçekleştirileceği konusunda strateji geliştirilememiş;

⁹¹ Bu, sadece onlara özgü değil, genel durumdur. Günümüz ilahiyat fakültelerinde de aynı şekilde öğretmen merkezli, taktir odaklı eğitim anlayışı devam etmektedir Kaya, *Öğrenci Görüşlerine Göre İlahiyat Fakülteleri* 1, 134.

⁹² Medrese eğitimi aldıktan sonra “İmam-Hatip Okullarına yahut Yüksek İslâm Enstitüsü ve İlahiyat Fakültelerine giren, daha sonra akademik hayata intikal eden kişilerin”, “yapıcı ve geliştirici önemli bir fonksiyon icra etmedikleri istikametinde” kanaati olduğunu belirten Kara (2016:385), tanıdıklarından ve hocalarından “neredeyse tamamının medrese eğitimlerini ciddiye almamaları, medreseyi sıradan bir bakış açısıyla kötülemekte diğerleriyle yarışmaları, daha da önemlisi psikolojik ve ideolojik saiklerle gözlerini modern olana, modernist İslam yorumlarına dikmeleri sebebiyle sahip oldukları zenginlikleri fütursuzca harcadıkları”nı söylemektedir. Bu iddianın, Yüksek İslâm Enstitüleri çerçevesinde istisnası olsa da genel geçerliliği olmadığı söylenebilir. Onlar genelde, “sahip oldukları zenginlikleri fütursuzca” harcamadılar; belki çağdaş bilimsel birikimden de yararlanmaya çabaladılar. Ama ne kadar başarılı oldukları tartışılır.

⁹³ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 276-278.

⁹⁴ İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 2/379.

⁹⁵ Kutlu, “İlahiyat Öğretiminde Zihniyet Sorunu: Bilimsellikten Gelenekçiliğe Savrulma”, 226-227.

⁹⁶ Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam*, 2/374.

bilimsel bilgi, teori ve uygulanabilir çözüm önerileri üretilmemiştir.⁹⁷ Değişim arzusunun yolu ve yöntemi pek iyi belirlenememiş; genelde ince hesaplı, stratejiye ve yeterli bilimsel veriye dayalı işler yapılamamıştır. Karşıdakileri ikna ederek etkilemeyi sağlayacak gerçeklerle uyumlu bilimsel içerik ve uygun söylem değil, daha ziyade taraftarı coşturmayı hedefleyen görüş ve üslup üretilmiştir. Bu kurumların destekçisi ve hamisi olan mahalli dernek ve kişilerin ufkunun belirleyici etkisini de belirtmek gerekir.

Nitekim Ali Fuat Başgil gibi öncüler, Batı ülkelerindeki dinî-toplumsal şartları ve terminolojiyi esas almış,⁹⁸ Türkiye'nin dinî, tarihsel ve toplumsal şartlarının farklılığı yeterince hesaba katılmamıştır. En azından, İslâm'da din adamının, ruhban sınıfının, kilise gibi bir kurumun ve dogmaların olmadığı, vahyî bilgi ile bilimsel bilginin uyumlaşarak bütünleşmesini öngören İslâm'ın ilim anlayışının Hıristiyanlıktan çok farklı olduğu gibi temel parametreler, bu değerlendirmelerde sanki pek hesaba katılmamıştır. Mevcut toplumsal şartlarda sahih ve gerçekçi çözümlerin ne olacağı hususunda açık seçik değerlendirmeler yapılamamıştır.⁹⁹ Akseki de “yüksek İslâm alimleri yetiştirebilecek hakiki bir din müessesesi”nden söz ediyor ve bunun da “dünyanın her tarafında olduğu gibi, ancak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından idare edilmek suretiyle” olacağını söylüyor. Oysa, yapısı ve işlevleri itibarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı, Kilise gibi dinî bir kurum değildir. İslâm'da “din müessesesi” diye nitelenecek bir kurumdan söz edilip edilemeyeceği hususu, zihnimizde hâlâ netleşmiş sayılmaz.¹⁰⁰ Dahası, bunca tecrübelerden sonra Yüksek İslâm Enstitülerinin de istenen performansı gösteremediğini düşünenler, 1971 yılında Atatürk Üniversitesi bünyesinde İslâmî İlimler Fakültesi açıyorlar. Bu fakülte de sağlam bir bilimsel teorik zemine dayanmadığından, on yıllık ömrünü akademik yapısı ve programıyla sık sık değişikliklere maruz kalarak geçiriyor.¹⁰¹

⁹⁷ 1980 yılında açılan Yozgat Yüksek İslâm Enstitüsü, öğretim elemanının olmaması ve diğer imkansızlıklar yüzünden üç yıl sonra (1981) kapatılmıştır Jacop, *L'Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*, 226.. Bu bile, Enstitülerin taraftarlarının, stratejik, reel şartlara uygun yaklaşım pek sergileyemediklerini gösteren tipik örneklerden sayılabilir.

⁹⁸ Maarif vekili Atıf Benderlioğlu, Başbakanın ve selefi Tevfik İleri'nin de ricası olduğunu belirterek İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün ilk müdürü olmasını talep etmek üzere Başgil'i ziyaret ediyor. Ona söyledikleri arasında şu ifadeler de yer alıyor: “...Müessesenin manevî babası sayılırsınız. Başına geçiniz. İstikbâlin ümidi olan bu müesseseyi kurunuz ve idare ediniz. Sizden bunu yalnız bizler değil, memleket istiyor ve bekliyor.” Cevabında Başgil şunları söylüyor: “İslâm enstitüsü fikrinin manevî babası olmak şerefiyle iftihar etmekle beraber, bu fikri tahakkuk sahasına çıkarmak için şart olan evsaf ve liyakatten maalesef mahrumum. Ben hukukçu, biraz da sosyolog sayılırım, fakat bir din adamı ve alimi değilim. İslâm enstitüsü gibi bir dinî kültür ve terbiye müessesesi bu evsaf ve liyakatta baş ister. Kendimi buna layık görmem. Beni afvediniz.” Ayhan, *Türkiye'de Din Eğitimi*, 233..

⁹⁹ “Türkiye’de İlahiyat Fakülteleri dinî kurumlar mıdır yoksa laik kurumlar mı? “ Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam*, 2/390. sorusunun kendisi, hem içerik hem de dil olarak İslâm'ın varlık dünyasına, ilimlere ve eğitime tevhitî bakışını mı, yoksa modernist ve laik/seküler anlayışı mı yansıtıyor?

¹⁰⁰ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 21-60.

¹⁰¹ Aydın, *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*.

Dolayısıyla, bu kurumları değerlendirirken dönemin idarî, toplumsal, kültürel ve bilimsel şartlarının, daha yüksek bir performans için elverişli olmadığını da dikkate almak gerekir.¹⁰² Yüksek İslâm Enstitülerinin serüveni ve 1982 sonrası İlahiyat Fakülteleri tecrübesi göstermektedir ki, asıl sorun kurumların adında değil, zihniyet ve donanım meselesindedir. Yalnızca isim değişikliğiyle dönüşümün gerçekleşmeyeceği henüz yeterince anlaşılmamıştır.¹⁰³ Bu kurumların gerçek anlamda gelişmemesini sadece dışsal faktörlere bağlamak yanıltıcıdır. Enstitülere sahip çıkan kesimlerin kendi eksiklerini görmeleri, özeleştiri yapmaları ve zaaflarını fark etmeleri elzemdir. Bugünkü İlahiyat Fakültelerinin sorunlarına çözüm ararken, tarihe mal olmuş Yüksek İslâm Enstitüsü tecrübesini derinlemesine kavramak ve ondan ders çıkarmak, kalıcı başarı için kaçınılmazdır.

¹⁰²Ancak, aradan bu kadar zaman geçtiği ve daha iyi imkânlarla kavuşulduğu halde, ilahiyat fakültelerinde halâ benzer yetersizliklerin sergilenmesi, büyük bir kusurdur.

¹⁰³Muhammet Şevki Aydın, “İlahiyat İsmine Takılıp Kalmak”, *Star Gazetesi/Açık Görüş*, (03 Nisan 2021).

Kaynakça | References

- Akseki, A. Hamdi. *Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında Bir Rapor*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1950.
<https://ismailkara.izu.edu.tr/xmlui/handle/ismailkara/45>
- Atılğan, Doğan (ed.). *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Üniversitemizin Dünü - Bugünü ve Geleceğe Bakışı Rektörlerimizin Eğitim Yılı Açış Konuşmaları 1946-2004*. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2003.
- Aydın, M. Şevki. *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı*. İstanbul: DEM Yayınları, 3. Baskı., 2016.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2024.
- Aydın, Muhammet Şevki. “İlahiyat Eğitiminde Geleceğe Yönelik Öneriler”. *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye’de İlahiyat Eğitimi*. ed. İrfan Aycan vd. Ankara: A.Ü. ilahiyat Fakültesi, 2023.
- Aydın, Muhammet Şevki. “İlahiyat İsmine Takılıp Kalmak”. *Star Gazetesi/Açık Görüş*, (03 Nisan 2021).
- Ayhan, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 2014.
- Ayhan, Halis. “Yüksek İslâm Enstitülerinde Din Eğitimi ve Problemleri”. *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*, A.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981.
- Başgöl, Ali Fuad. *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1991.
- Bolay, Süleyman - Türköne, Mümtazer. *Din Eğitimi Raporu*. Ankara: Ankara Merkez İmam Hatip Lisesi Öğrencileri ve Mezunları Vakfı, 1995.
- Çadırcı, Musa - Süslü, Azmi. *Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi*. Ankara: A.Ü. Rektörlüğü Yayınları, 1982.
- DPT. *Örgün Mesleki-Teknik Eğitim Özel İhtisas Din Eğitimi Komisyonu Raporu*. DPT, 1971.
- Gözyayın, İhtar. *Diyanet Türkiye Cumhuriyeti’nde Dinin Tanzimi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Güngör, Erol. *İslamın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1984.
- Hızal, Alişan. *Bilgisayar Eğitimi ve Bilgisayar Destekli Öğretime İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Değerlendirilmesi*. Eskişehir.: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No.11, 1989.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. “Darülfunun Tarihçesine Giriş”. *Belleten*.
- Jacop, P. Xavier. *L’Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1982.
- Jaschke, Gotthard. *Yeni Türkiye’de İslamlık*, çev. Hayrullah Örs. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972.
- Kara, İsmail. *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Kavcar, Cahit. “Yüksek Öğretmen Okulu’nun Öğretmen Yetiştirmedeki Yeri”. *Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu*. Ankara, 1987.
- Kaya, Umut. *Öğrenci Görüşlerine Göre İlahiyat Fakülteleri I*. İstanbul: Çamlıca yayınları, 2020.
- Koçkuzu, Ali Osman. “Yükseköğretimde Din Bilimlerinin Başarılı Öğretilmesinde İki Önemli Faktör: İnsan Kaynağı ve Ders Müfredatları”. *Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu*. 63-74., Samsun, 1998.
- Kutlu, Sönmez. “İlahiyat Öğretiminde Zihniyet Sorunu: Bilimsellikten Gelenekçiliğe Savrulma”. Ankara: AÜİF yayınları, 2016.
- Küçükahmet, Leyla. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi, 1995.
- MEB. *Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu*. MEB, 1961.
- MEB. “Müdürler Komisyonunun 17.11.1959 tarih ve 575 sayılı kararı”, 17 Kasım 1959.
- MEB. “Talim ve Terbiye Kurulu’nun 24 Eylül 1959 tarih ve 240 sayılı kararı.”, 1959.
- MEB. “Tebliğler dergisi 19.02.1979, Sayı: 2021”, 19 Şubat 1979.
- MEB. *Türkiye Eğitim Millî Komisyonu Raporu*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1959.
- MEB. *Yedinci Millî Eğitim Şurası*. MEB, 1991.

- Okutan, Ömer. *Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi ve Öğretimi Öğretmeni Yetiştirme Sorunu, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1980.
- Okutan, Ömer. “Din Eğitimi”. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*. İstanbul: MEB Yayını, 1983.
- Öcal, Mustafa. *İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi*. Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2011.
- Öcal, Mustafa. *Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2008.
- Öcal, Mustafa. “Yüksek İslâm Enstitüsü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 44. İstanbul: İSAM, 2013.
- Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye’de Din Eğitimi*. Ankara: MEB Yayını, 1966.
- Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu., *İslami İlimler Akademileri*. İstanbul: Türkiye İslâm Enstitüleri Talebe Federasyonu, 1969.
- Yavuz, Fehmi. *Din Eğitimi ve Toplumumuz*. Ankara: Sevinç Matbaası, 1969.
- Zengin, Zeki Salih. *Medreseden Darülfünuna Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi*. Ankara: Karahan Kitapevi, 2009.
- “19 Ocak 1972 tarih ve 14077 sayılı Resmi Gazete”, ts.
- Din Eğitimi Çalışma Grubu Raporu*. Ankara: MEB, 1981.
- Dünden Bugüne Erciyes İlahiyat*. Kayseri: Kimlik yayınları, 2021.
- İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Açılışı*. Ankara: Maarif Basımevi, 1960.
- “Maarif Vekaleti Müdürler Komisyonu, 22.08.1958 tarih ve 327 sayılı kararı”. Maarif Vekaleti, 22 Ağustos 1958.
- “Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı’nın 31 Temmuz 1961 tarih ve 211 sayılı kararı”. MEB, ts.